

Κεραμική στην Οθωμανική Μ. Ασία (Νίκαια - Τσανάκκαλε)

Περίληψη :

Παρουσίαση της γενικής εξέλιξης, όπως και των τεχνολογικών και τυπολογικών στοιχείων της κεραμικής παραγωγής στα μεγάλα κέντρα της Νίκαιας και του Τσανάκκαλε κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας.

Χρονολόγηση

14ος-20ός αιώνας

Γεωγραφικός εντοπισμός

Νίκαια, Τσανάκκαλε

1. Νίκαια

Το 310 π.Χ. ο [Λυσίμαχος](#), ένας από τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ίδρυσε στα βορειοδυτικά της μικρασιατικής Χερσονήσου (απέναντι από την περιοχή του Βυζαντίου) μία πολιτεία. Την ονόμασε [Νίκαια](#), όπως έλεγαν τη σύζυγό του. Χτισμένη σε εμπορικό σταυροδρόμι, η πολιτεία αυτή έμελλε να παίξει ιδιαίτερο πολιτικό και εμπορικό ρόλο στα χρόνια που ακολούθησαν. Αποτέλεσε σημαντική ρωμαϊκή πόλη, ενώ υπήρξε για αρκετά χρόνια πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους σταυροφόρους το 1204. Στις αρχές του 13ου αιώνα έπεσε στα χέρια των Σελτζούκων, ώσπου το 1331 καταλήφθηκε οριστικά από τους Οθωμανούς. Σύντομα έγινε ο βασικός τόπος παραγωγής κεραμικών προϊόντων, αγγείων και πλακιδίων για τη νεοσύστατη αυτοκρατορία. Η κεραμική παράδοση στην πόλη ήταν, άλλωστε, μια πραγματικότητα ήδη από τους Βυζαντινούς χρόνους. Η φήμη και η δραστηριότητα του συγκεκριμένου αγγειοπλαστικού κέντρου γιγαντώθηκε σταδιακά μέσα στο 14ο και 15ο αιώνα, για να κορυφωθεί το 16ο αιώνα, επί της βασιλείας του Σουλεϊμάν του Νομοθέτη.

Κυρίαρχο ρόλο στην εξέλιξη του Ιζνίκ (η Νίκαια στα τουρκικά) σε μεγάλο αγγειοπλαστικό κέντρο έπαιξε το κομβικό σημείο στο οποίο βρίσκεται ο οικισμός: πάνω στους κύριους οδικούς άξονες που ένωναν την Κωνσταντινούπολη με την Ανατολία μέχρι το 17ο αιώνα. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο άλλωστε, όταν το 17ο αιώνα συντελέστηκε η μετατόπιση των οδικών αξόνων στην περιοχή, η μικρή αλλά μέχρι τότε σημαντική πολιτεία άρχισε σταδιακά να παρακμάζει. Εξίσου σημαντική προϋπόθεση όμως για την ανάπτυξη κάποιου αγγειοπλαστικού κέντρου σε έναν τόπο είναι η ύπαρξη των τριών βασικών για την κεραμική πρώτων υλών: Αργιλόχωμα, νερό και καύσιμη ύλη.

Στην περίπτωση του Ιζνίκ, το νερό είναι άφθονο στην περιοχή, όπως και η κατάλληλη για την όπτηση των αγγείων ξυλεία. Αξίζει να αναφερθεί ότι η λίμνη δίπλα στην οποία απλώνεται η πόλη είναι η πέμπτη σε μέγεθος στην Τουρκία, ενώ η περιοχή του Ιζνίκ φημίζεται για τη χωρίς ρητίνες ξυλεία που προμήθευε σχεδόν αποκλειστικά την Κωνσταντινούπολη και μέχρι πρόσφατα κάλυπτε και τις ανάγκες για την κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου. Άφθονος στην περιοχή ήταν και ο πυριτόλιθος, πέτρωμα απαραίτητο για την κατασκευή της ιδιαίτερης υαλώδους συνταγής του πηλού των αγγείων του Ιζνίκ. Εντύπωση προκαλεί, από την άλλη, το γεγονός ότι τόσο το αργιλόχωμα όσο και οι χρωστικές, και κυρίως η σόδα, που ήταν απολύτως απαραίτητη για την κατασκευή του πηλού των κεραμικών, έπρεπε να μεταφερθούν από μακριά. Η μέριμνα για την προμήθεια των υλικών αυτών βάραινε, όπως όλα δείχνουν, την ίδια την Υψηλή Πύλη, και αυτό ακριβώς το στοιχείο της λειτουργίας των εργαστηρίων του Ιζνίκ τα χαρακτηρίζει ως κατεξοχήν «παλατινά», σε αντίθεση με τα πιο αυτόνομα της [Κιουτάχειας](#) και του [Τσανάκκαλε](#), όπως θα δούμε.

1.1. Η παραγωγή – τα αντικείμενα

Τα εργαστήρια του Ιζνίκ παρήγαν δύο ειδών κεραμικά αντικείμενα: πλακίδια για την επένδυση τοίχων και αγγεία καθημερινής χρήσης, επιτραπέζια και άλλα. Στην ίδια την Τουρκία είναι ελάχιστα τα δείγματα αυτών των τελευταίων. Τα περισσότερα κεραμικά σκευή που προέρχονται από το Ιζνίκ βρίσκονται σε συλλογές ιδιωτών και σε μουσεία. Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στις πυρκαγιές που κατέστρεψαν επανειλημμένα την Κωνσταντινούπολη, τόσο στους τρεις

Κεραμική στην Οθωμανική Μ. Ασία (Νίκαια - Τσανάκκαλε)

αιώνας κατά τους οποίους αυτή υπήρξε ο κύριος παραγγελιοδότης των εργαστηρίων του Ιζνίκ, αλλά και αργότερα. Η θεωρία αυτή, που επικρατεί σήμερα, επιβεβαιώνεται και από τα ανασκαφικά δεδομένα. Ένας άλλος εξίσου σημαντικός λόγος είναι το γεγονός ότι πολλά από αυτά τα αγγεία αποδείχτηκαν δέλεαρ για τους συλλέκτες και τους περιηγητές ήδη από το 19ο αιώνα.

Αντίθετα, τα πλακίδια επένδυσης τοίχων είναι άφθονα και συναντώνται σε πολλά κτήρια. Τα μεγαλοπρεπέστερα μνημεία της αυτοκρατορίας (παλάτια, τζαμιά, μασωλεία κ.ά.) κοσμήθηκαν με πλακίδια φτιαγμένα στο Ιζνίκ.

1.2. Τα επιτραπέζια αγγεία

Ο περίφημος περιηγητής του 17ου αιώνα Εβλιά Τσελεπή αναφέρει την ύπαρξη τριακόσιων αγγειοπλαστών σε μία μόνο περιοχή του Ιζνίκ, αριθμός που φάνταζε υπερβολικός. Εντούτοις, οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν τα τελευταία χρόνια αποκάλυψαν την ύπαρξη τριάντα κεραμικών κλιβάνων σε μία συγκεκριμένη περιοχή της πόλης, γεγονός το οποίο οδήγησε τους ανασκαφείς στο συμπέρασμα ότι ο συχνά υπερβολικός στις διατυπώσεις του ταξιδευτής αυτή τη φορά ήταν ακριβής στις πληροφορίες του.

Πραγματικά, οι ποσότητες των επιτραπέζιων αγγείων που κατασκευάζονταν φαίνεται ότι ήταν μεγάλες. Γίνονταν κυρίως κατόπιν παραγγελίας από το παλάτι αλλά και από πλούσιες οικογένειες της Κωνσταντινούπολης. Αποτελούσαν ουσιαστικά τα επίσημα ή ακόμα και τα καθημερινά τους, σε κάποιες περιπτώσεις, σερβίτσια. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την περίπτωση της περιτομής του γιου του Μουράτ Γ', το έτος 1582. Το γεγονός εορταζόταν επί 52 ημέρες. Τότε ακριβώς παραγγέλθηκαν 541 πιάτα στα εργαστήρια του Ιζνίκ, καθώς τα 397 κινέζικα πορσελάνινα πιάτα που διέθεταν προφανώς δεν επαρκούσαν για τις ανάγκες της γιορτής.

Οι κυανόλευκες κινέζικες πορσελάνες υπήρξαν σκληροί ανταγωνιστές των προϊόντων του Ιζνίκ, καθώς είχαν ήδη καθιερωθεί στις αγορές. Παρ' όλα αυτά, η κεραμική του Ιζνίκ αποδείχθηκε αντάξια των κινέζικων προϊόντων. Καθώς ήδη πολλά κινέζικα σχέδια είχαν περάσει στο οθωμανικό σχηματολόγιο μέσα από την τιμουριδική τέχνη, οι τεχνίτες του Ιζνίκ κατάφεραν πολύ σύντομα να αφομοιώσουν τα τεχνολογικά χαρακτηριστικά της κινέζικης τέχνης στη δική τους κεραμική, καθιστώντας την έτσι ανταγωνιστική στο εμπορικό περιβάλλον της εποχής. Η πρώτη παραγωγή θυμίζει βέβαια τις κινέζικες πορσελάνες, δεν είναι όμως πανομοιότυπη. Η κινέζικη τεχνολογία αφομοιώθηκε από την παραγωγή του Ιζνίκ, μολιασμένη με τα τοπικά χαρακτηριστικά. Γεννήθηκε έτσι ένα νέο τεχνολογικό ρεύμα, το οποίο έμελλε να παγιωθεί τους επόμενους αιώνες.

Φαίνεται ότι και τα πρώιμα κεραμικά του Ιζνίκ διοχετεύονταν σε ευρωπαϊκές αγορές, αφού κάποια αντικείμενα που βρίσκονται στην Ευρώπη και είναι παραγωγής Ιζνίκ κατασκευάστηκαν κατά παραγγελία, καθώς φέρουν βασιλικά στρατιωτικά εμβλήματα. Έτσι, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του σουλτάνου Μωάμεθ Β' (1451-1481), ο διακοσμητικός ρυθμός που επικρατεί είναι το λεγόμενο "Baba Nakkas", που δεν είναι άλλο από περιελισσόμενα φυτικά μοτίβα πάνω σε κυανόλευκα πιάτα, γαβαθάκια (τσανάκια), λάμπες, κηροπήγια κ.λπ.

Κατά τη βασιλεία του Βαγιαζήτ, γιου του Μωάμεθ Β', η τεχνολογία αυτή αρχίζει να αλλάζει, καθώς υιοθετούνται τα κινέζικα σύννεφα και τα δαντελωτά με κόμπους μοτίβα.

Λίγο αργότερα, στις αρχές του 16ου αιώνα, ο σουλτάνος Σελίμ Α' (1512-1520) κατακτά την Ταυρίδα και μεταφέρει από εκεί τουλάχιστον 500 μάστορες αγγειοπλάστες, οι οποίοι μπόλιασαν γόνιμα την οθωμανική τέχνη με περσικά στοιχεία. Ανάμεσά τους υπήρχαν και ζωγράφοι. Ένας από αυτούς, ο Şah Kulu, θεωρείται ο πατέρας του "Saz style". Οι καινοτομίες του Kulu είναι πολύ σημαντικές, καθώς, λίγο καιρό αφότου ξεκινά να εργάζεται στο παλατινό εργαστήριο στην Κωνσταντινούπολη, αρχίζει να φαίνεται η επιρροή των έργων του στα κεραμικά του Ιζνίκ. Μία άλλη τεχνολογία που χαρακτηρίζει τα κεραμικά του Ιζνίκ αυτή την περίοδο είναι το λεγόμενο "Golden Horn", που αποτελείται από σπιδράλ εμπνευσμένα από το αυτοκρατορικό μονόγραμμα, καθώς επίσης και από διακοσμητικά σχέδια δανεισμένα από τις κινέζικες πορσελάνες.

Από το 1530 και εξής τα εργαστήρια του Ιζνίκ «αποστασιοποιούνται» σταδιακά από τα παλατινά εργαστήρια. Αρχίζει το

Κεραμική στην Οθωμανική Μ. Ασία (Νίκαια - Τσανάκκαλε)

πλάσιμο του ιδιαίτερου ύφους των εργαστηρίων της ασιατικής πλευράς της χώρας: Εισάγεται το τirkouáz χρώμα στη ζωγραφική παλέτα, ενώ εμπλουτίζεται το θεματολόγιο με μορφές ανθρώπων και ζώων, όπως και με πλοία. Η εισαγωγή μάλιστα διακοσμητικών θεμάτων, όπως οι ανθρώπινες και ζωικές μορφές, αποτελεί μεγάλη καινοτομία και κατατάσσει τα εργαστήρια του Ιζνίκ στα πρωτοπόρα της εποχής, αν λάβουμε υπόψη το ανεικονικό της μουσουλμανικής τέχνης. Είναι προφανής η επίδραση των τεχνιτών που έφερε ο Σελίμ Α΄ (1512-1520) από την Περσία. Αυτοί μπόλιασαν την οθωμανική κεραμική με στοιχεία της δικής τους μακραίωνης κεραμικής και ζωγραφικής παράδοσης. Είναι μάλιστα εξαιρετικά ενδιαφέρον πώς στοιχεία όπως η απεικόνιση πετεινών ή πετεινόσχημων πουλιών πέρασαν και στην αγγειογραφία των εργαστηρίων του Τσανάκκαλε αλλά και της ευρύτερης Βαλκανικής μέσω των εμπορικών δρόμων.

Τα εργαστήρια του Ιζνίκ αυτή την περίοδο δραστηριοποιούνται προς δύο κατευθύνσεις: Είναι παραγγελιοδόχοι της Υψηλής Πύλης αλλά έχουν παρουσία και στην ελεύθερη αγορά. Σε αυτήν τη δεύτερη δραστηριότητα οφείλεται μάλλον ο εμπλουτισμός του σχηματολογίου, που περιλαμβάνει, εκτός από τα πλακίδια, τα οποία αποτελούν την πάγια παραγγελία της Κωνσταντινούπολης, κανάτες, πιάτα, καρποδόχες, μικρές γαβάθες, κηροπήγια, λύχνους και άλλα παρόμοια αντικείμενα ευρείας χρήσης. Αυτά τα τελευταία ήταν και τα κατεξοχήν αντικείμενα στα οποία οι τεχνίτες του Ιζνίκ τολμούσαν την εισαγωγή νέων διακοσμητικών θεμάτων και μια πιο ελεύθερη καλλιτεχνική έκφραση, καθώς δεν εποπτεύονταν άμεσα από το σουλτάνο.

Από τα μέσα του 16ου αιώνα η χρωματική και θεματική παλέτα των εργαστηρίων του Ιζνίκ γίνεται ακόμη πλουσιότερη. Χάρη στον αρχιμάστορα του 16ου αιώνα Kara Memi, λουλούδια παντός είδους, ρόδια, αγκινάρες και δέντρα στολίζουν τα αγγεία του Ιζνίκ και βάζονται μοβ, κόκκινα της πορφύρας και αργότερα πράσινα και κοραλλένια.

Από την εποχή του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς και μέχρι τα τέλη του 17ου αιώνα υάκινθοι, τουλίπες, γαρίφαλα, ρόδα, κινέζικα σύννεφα, φολιδοτά, hatayi –όπως ονομάζουν τα ελισσόμενα φυτικά μοτίβα–, γεωμετρικά σχέδια και cintemani –ένα σχέδιο που αποτελείται από τρεις κουκίδες και κυματοειδείς γραμμές– στόλιζαν τα αγγεία τους.

2. Τσανάκκαλε

Τα κεραμικά των εργαστηρίων του Τσανάκκαλε (Δαρδανέλια) έμειναν πολλά χρόνια στο περιθώριο της έρευνας, θαμμένα στη σκιά των περίφημων αγγείων των εργαστηρίων του Ιζνίκ και της Κιουτάχειας. Η ύπαρξη εντούτοις μεμονωμένων συνόλων τσανακκαλιώτικων αγγείων σε συλλογές μουσείων και ιδιωτών κατέστησε τα τελευταία χρόνια απαραίτητη τη μελέτη τους. Ανασύρεται έτσι από τη λήθη όχι μόνο η συγκεκριμένη κεραμική παραγωγή αλλά και ένα ξεχωριστό κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο δράσης στην περιοχή της βορειοδυτικής Μικράς Ασίας, η οποία παραμένει περισσότερο γνωστή ως πεδίο μαχών στη νεότερη ιστορία.

Οι απαρχές της αγγειοπλαστικής δραστηριότητας στην πόλη παραμένουν εντούτοις ανεξιχνίαστες μέχρι στιγμής. Η πρώτη γνωστή ξεκάθαρη αναφορά στην κεραμική του Τσανάκκαλε γίνεται από τον περιηγητή Edmund Chishull το 1699, που περιγράφει τα Δαρδανέλια ως «εκτεταμένη μελαγχολική πολιτεία, φημισμένη εντούτοις για ένα περίεργο είδος κεραμικής προσεκτικά εφυσωμένης, που πωλείται σε πολύ μεγάλες ποσότητες».¹

Μέχρι στιγμής είναι κοινά αποδεκτό ότι η πρώτη κεραμική παραγωγή του Τσανάκκαλε αποτελείται από αγγεία με κύριο χαρακτηριστικό το κυανό χρώμα. Αυτά αρχικά συνυπάρχουν και πολύ γρήγορα θα αντικατασταθούν από παρόμοια στο σχήμα αγγεία με γραπτή διακόσμηση καστανού χρώματος και με σχεδόν πανομοιότυπα σε πρώτη φάση σχέδια με αυτά της κυανής ομάδας. Τα πρώιμα αγγεία του Τσανάκκαλε μοιάζουν να φέρουν δυνάμει τις τεχνοτροπικές αρχές της παλαιότερης περίφημης κεραμικής του Ιζνίκ, δεν παραμένουν ωστόσο προσκολλημένα σε αυτές. Η αυτονομία της παραγωγής οφείλεται μάλλον στη μακρά αγγειοπλαστική παράδοση που υπήρχε στην ευρύτερη περιοχή, αλλά και στην αυτονομία του αγγειοπλαστικού κέντρου σε σχέση με την Κωνσταντινούπολη. Ειδικότερα, το Τσανάκκαλε δεν αποτέλεσε ποτέ «παλατινό εργαστήριο», δεν υπήρξε δηλαδή εξαρτημένο από τη Μεγάλη Πύλη, όπως ήταν το Ιζνίκ. Τα εργαστήρια του Τσανάκκαλε φαίνεται ότι κατασκεύαζαν αγγεία καθημερινής χρήσης, μάλλον χαμηλότερης ποιότητας από εκείνα των δύο άλλων αγγειοπλαστικών κέντρων, τα οποία εξυπηρετούσαν ταυτόχρονα περισσότερες από μία αγορές. Η ακμή του από τα τέλη του

Κεραμική στην Οθωμανική Μ. Ασία (Νίκαια - Τσανάκκαλε)

17ου αιώνα αποδίδεται από τους μελετητές μέχρι στιγμής κυρίως στην παρακμή του Ιζνίκ: γεννήθηκε ένα αγγειοπλαστικό κέντρο για να καλύψει το κενό του Ιζνίκ στην Πόλη, μαζί με την παραγωγή της Κιουτάχειας.

Προς τα τέλη του 18ου αιώνα εμφανίζεται παράλληλα με τα καστανά αγγεία μια νέα τεχνοτροπία στην κεραμική του Τσανάκκαλε: η έγχρωμη καλυπτική εφύαλωση με την επιθετη γραπτή διακόσμηση. Η τάση αυτή θα εμπλουτιστεί σταδιακά με ποικίλο πλαστικό διάκοσμο, ώσπου να αντικατασταθεί σε μεγάλο βαθμό από την κηλιδωτή διακόσμηση στο δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα. Τα δύο αυτά ρεύματα έχουν μάλλον δυτικότροπο χαρακτήρα και η παραγωγή παρουσιάζεται έντονα διαφοροποιημένη από την πρωιμότερη.

2.1. Ο τόπος

Χτισμένη στην είσοδο του Ελλησπόντου, η μικρή πολιτεία βρίσκεται σε τοποθεσία που ευνοεί την αγγειοπλαστική δραστηριότητα. Στην περιοχή αφθονούν τα κοιτάσματα μετάλλων, το νερό, η άργιλος και οι καύσιμες ύλες, προϋποθέσεις απαραίτητες για την κατασκευή και τη διακόσμηση αγγείων. Ταυτόχρονα, η θέση του Τσανάκκαλε σε κομβικό θαλάσσιο πέρασμα προσδιόρισε από νωρίς τον εμπορικό χαρακτήρα της πόλης, προσφέροντας την ευκαιρία για διάθεση των παραγόμενων προϊόντων σε κοντινές και μακρινές αγορές.

Η συγκρότηση της πόλης μάλλον εξαρτήθηκε από την επισκευή των οχυρώσεων το 1659 από το μεγάλο βεζίρη Μεχμέτ Κιοπρουλού, που προσέδωσε περισσότερο ασφαλή χαρακτήρα στην περιοχή και ευνόησε έτσι τη μετακίνηση κατοίκων από γειτονικούς τόπους. Το κομβικό σημείο της τοποθεσίας, η ταυτόχρονη παρακμή του μεγάλου αγγειοπλαστικού κέντρου του Ιζνίκ και το αντίθετο ρεύμα του Βοσπόρου, το οποίο επέβαλλε συχνά το αγκυροβόλημα των πλοίων, δεν άργησαν να οδηγήσουν στην ακμή του Τσανάκκαλε από τα τέλη του 17ου αιώνα έως τις αρχές του 20ού.

Με την πάροδο των χρόνων, το Τσανάκκαλε μοιάζει όλο και περισσότερο, μέσα από τις περιγραφές των περιηγητών και των κατοίκων, με ποικίλο μωσαϊκό από φυλές και νοοτροπίες, με Τούρκους, Έλληνες, Αρμένιους, Εβραίους και Δυτικοευρωπαίους να συνυπάρχουν αρμονικά. Μεταμορφώνεται σταδιακά σε ένα διεθνές για την εποχή λιμάνι, όπου η Ανατολή μολιάζεται αβίαστα με δυτικά πρότυπα, σε ένα πλαίσιο γόνιμης συνύπαρξης. Το περιβάλλον ευμάρειας, όπου οι διάφορες νοοτροπίες δε συναντώνται απλώς σαν απόηχος μακρινών ταξιδιών, αλλά συνυπάρχουν μέσα από τη συμβίωση κατοίκων με ποικίλη καταγωγή, υπήρξε γόνιμο έδαφος για το συγκερασμό των δυτικών καλλιτεχνικών ρευμάτων και της μακραίωνης παράδοσης των εργαστηρίων της βορειοδυτικής Μικράς Ασίας, ιδιαίτερα από το 19ο αιώνα και εξής. Ο αβίαστος αυτός πολιτισμικός συγκρητισμός έμελλε να σφραγίσει και την κεραμική παραγωγή του τόπου, προσδίδοντάς της ιδιότυπο χαρακτήρα.

2.2. Η αγγειοπλαστική παραγωγή στα τέλη του 17ου και το 18ο αιώνα

Η μαρτυρία του Edmund Chishull στα τέλη του 17ου αιώνα δίνει δύο πολύ σημαντικά στοιχεία για την αγγειοπλαστική δραστηριότητα των Δαρδανελίων. Το πρώτο είναι ότι το 1699 η πόλη ήδη φημίζεται για τα κεραμικά της και το δεύτερο ότι το «περίεργο αυτό είδος κεραμικής», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, έχει προσεγμένη εφύαλωση και πωλείται σε μεγάλες ποσότητες.² Λίγο αργότερα, το 1740, ο Richard Pococke γράφει ότι στα Δαρδανέλια, εκτός από τη μεγάλη βιοτεχνία κατεργασίας βαμβακιού και κατασκευής караβόπανων, οι κάτοικοι ασχολούνται με την κατασκευή «ενός είδους κεραμικής σαν εκείνης του Delft, που εξάγεται έναντι 15.000 δολαρίων το χρόνο».³

Το γεγονός ότι η πόλη είναι ήδη φημισμένη για τα αγγεία της στα τέλη του 17ου αιώνα, σε εποχές που τα προϊόντα γίνονταν γνωστά σχεδόν αποκλειστικά μέσω της διακίνησής τους και από τις γραπτές και προφορικές μαρτυρίες των ταξιδευτών, υποδηλώνει την ύπαρξη εδραιωμένης στο Τσανάκκαλε αγγειοπλαστικής δραστηριότητας αρκετών χρόνων. Στο ίδιο συμπέρασμα οδηγεί και η παρατήρηση για την προσεγμένη εφύαλωση των αγγείων και τη μεγάλη εμπορική τους διακίνηση. Λιγότερο ίσως αποκαλυπτική είναι η σκέψη του Pococke ότι η κεραμική θυμίζει τα αγγεία Delft, καθώς επί των ημερών του τα εργαστήρια της ολλανδικής πόλης έχουν να επιδείξουν έργα αμφίβολης ποιότητας, λυγίζοντας υπό το βάρος των οικονομικών εξελίξεων στην Ολλανδία.

Κεραμική στην Οθωμανική Μ. Ασία (Νίκαια - Τσανάκκαλε)

2.3. Είδη αγγείων και τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά

Η πρώιμη παραγωγή διαπνέεται στο σύνολό της από μέτρο στα σχήματα και τα διακοσμητικά θέματα, καθώς και από περιορισμένη χρωματική κλίμακα. Οι μικρές κατασκευαστικές ατέλειες υποδεικνύουν επαρχιώτικο εργαστήριο, από την παραγωγή του οποίου σώζονται σήμερα λίγα δείγματα. Σε αυτήν περιλαμβάνονται δύο κύρια τεχνοτροπικά ρεύματα, διακρινόμενα από τα δύο διαφορετικά χρώματα που χρησιμοποιούνται για το γραπτό διάκοσμο των αγγείων, το κυανό και το καστανό (ιώδες και καστανέρυθρο). Αρκετά είναι τα αγγεία που συνδυάζουν χαρακτηριστικά και των δύο τεχνοτροπιών, γεγονός που υποδεικνύει αφενός παράλληλη παραγωγή και αφετέρου αβίαστη μετάβαση από τη μία τεχνοτροπία στην άλλη. Τα κεραμικά είδη που παράγονται την εποχή αυτή είναι κυρίως πιάτα, τα περίφημα τσανάκια, αλλά και κούπες και μικρού μεγέθους πιθοειδή αγγεία. Τα πιάτα είναι τροχήλατα, εφυαλωμένα εσωτερικά, άλλοτε περισσότερο κι άλλοτε λιγότερο βαθιά, με περιχειλίωμα συνήθως αρκετά πλατύ, και φέρουν στον πυθμένα ίχνη από τη χρήση τριποδίσκου κατά την όπτηση. Οι κούπες έχουν δακτυλιόσχημη βάση και τοιχώματα που τις περισσότερες φορές αποκλίνουν στην κυανή ομάδα και είναι σχεδόν κατακόρυφα στην καστανή. Τα μικρά πιθοειδή έχουν σώμα απιόσχημο ή ωοειδές και λαβές κάθετες, εκφυόμενες από τους ώμους. Οι επιμέρους ομάδες χαρακτηρίζονται συνολικά από μέτρο, τόσο στην επιλογή των σχεδίων όσο και στον τρόπο απόδοσης αυτών.

Ειδικότερα, η κυανή ομάδα περιλαμβάνει κεραμικά σκεύη διακοσμημένα με σχέδια μπλε χρώματος τοποθετημένα πάνω στο λευκό επίχρισμα που καλύπτει τον καστανέρυθρο πηλό των αγγείων, και φέρουν άχρωμη εφυάλωση. Τα μοτίβα που επικρατούν είναι φυτικά, λιγότερο ή περισσότερο σχηματοποιημένα. Σε ό,τι αφορά τα πιάτα, τα γραπτά σχέδια απαντούν ενταγμένα σε κάποιο γεωμετρικό πλαίσιο στον πυθμένα των αγγείων, που είναι συνήθως εγγεγραμμένο σε ένα πολύλοβο ανθεμωτό ή τριγωνικού σχήματος κόσμημα. Λιγότερα αγγεία είναι διακοσμημένα με καράβια και οικοδομήματα, πλαισιωμένα από ψηλά δέντρα, που παραπέμπουν στη «μνημειακή ζωγραφική», η οποία στόλιζε τους οντάδες των σπιτιών της εποχής. Τα σχέδια αποδίδονται με ελεύθερες πινελιές και το σύνολο των ζωγραφικών συνθέσεων χαρακτηρίζεται συνήθως από καθαρό περίγραμμα. Προκειμένου για τα πιθοειδή και τις κούπες, τα σχέδια τοποθετούνται σε ταινίες, έτσι ώστε να περιτρέχουν το αγγείο. Το στοιχείο αυτό, αλλά και γενικά η απόδοση των γραμμών με ελεύθερο χέρι, δίνουν την εντύπωση λανθάνουσας κίνησης στις ζωγραφικές συνθέσεις.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ποιότητα των αγγείων αυτής της παραγωγής δεν είναι πανομοιότυπη. Υπάρχουν αγγεία διακοσμημένα με σκούρο κυανό χρώμα (το γνωστό «μπλε κοβαλτίου»), μόνο του ή σε συνδυασμό με καστανέρυθρη όχρα, τα οποία διακρίνονται για τη διαφάνεια της εφυάλωσής τους και γενικότερα την επιμελημένη κατασκευή τους. Από τα αγγεία αυτού του είδους μάς είναι σήμερα γνωστά λίγα δείγματα. Συχνά το αισθητικό αποτέλεσμα συνολικά θυμίζει τα αγγεία του Ιζνίκ, χωρίς να λείπουν και οι περιπτώσεις στις οποίες το κυανό χρώμα διαχέεται κάτω από την εφυάλωση.

Μία δεύτερη ομάδα κυανών αγγείων περιλαμβάνει κάποια πιο χονδροειδή σκεύη, κυρίως μικρά πιθοειδή, αλλά και πιάτα στα οποία το χρώμα είναι φαιόχρωμο κυανό. Οι πινελιές στα αγγεία αυτά είναι πιο παχιές και ο πηλός λιγότερο καθαρός. Η εφυάλωση είναι περισσότερο πορώδης σε σχέση με εκείνη των αγγείων της πρώτης ομάδας και παρουσιάζει ατέλειες με πιο χαρακτηριστικές τις αποφολιδώσεις στα γραπτά κοσμήματα. Σε αυτά τα αγγεία η υφή της επιφάνειας είναι μάλλον αδρή και, όσον αφορά την κατασκευή, δείχνουν πιο κοντινά στα διακοσμημένα με ιώδες καστανό χρώμα αγγεία.

Στην πρώιμη παραγωγή περιλαμβάνονται επίσης αγγεία που φέρουν σχεδόν πανομοιότυπα σχέδια ζωγραφισμένα άλλοτε με κυανό και άλλοτε με ιώδες καστανό χρώμα, καθώς και κυανά αγγεία (πιάτα και κούπες) που φέρουν παράλληλα πινελιές ωχροκάστανου ή ερυθροκάστανου χρώματος.

Η καστανή ομάδα αγγείων χαρακτηρίζεται από αυξημένη παραγωγή πιάτων. Το σίγουρο είναι ότι περί τα μέσα του 18ου αιώνα η μικρή πολιτεία καθιερώνεται πλέον ως αγγειοπλαστικό κέντρο. Τα βαθιά τσανάκια, οι κούπες και τα πιθόσχημα αγγεία, που εξακολουθούν να παράγονται, διακοσμούνται κυρίως με φυτικά σχέδια, κλαδιά και φύλλα με λουλούδια, που εξελίσσονται σε ολοένα και πιο σχηματοποιημένα. Τα ζωγραφικά διακοσμητικά θέματα οριοθετούνται από λευκό κυκλικό πλαίσιο (πιθάρια) ή από τον πυθμένα των πιάτων, χωρίς όμως να ασφικτιούν μέσα σε αυτό. Η ελεύθερη απόδοση των σχεδίων σπάζει την ακινησία της κατά βάση γεωμετρικής μορφής. Ακόμη και τα σχηματοποιημένα κοσμήματα

Κεραμική στην Οθωμανική Μ. Ασία (Νίκαια - Τσανάκκαλε)

χαρακτηρίζονται συχνά από στροβιλισμό, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο εμφανή. Οι παχιές, γεμάτες χρώμα πινελιές για την απόδοση των φύλλων και των λουλουδιών δίνουν ανάγλυφη εντύπωση.

Τα πιάτα (τσανάκια) που κατακλύζουν την αγορά την εποχή αυτή είναι ομοιόμορφα επιχρισμένα εσωτερικά με υπόλευκο μπατανά, πάνω στον οποίο αποδίδεται με ελεύθερες πινελιές ο διάκοσμος, αρχικά με ιώδες καστανό χρώμα και ώχρα και, στη συνέχεια, μόνο με ιώδες καστανό. Τα πιάτα, των οποίων ο πυθμένας είναι διακοσμημένος με φυτικά μοτίβα, κλαδιά και φύλλα σε σκούρο καφέ, με λουλούδια στο χρώμα της ώχρας και τοπία ή πλοία ή ακόμα και μορφές ζώων, φέρουν στο περιχέλιωμα δικτυωτό πλέγμα. Το ίδιο και εκείνα στα οποία τα εντελώς σχηματοποιημένα φυσιοκρατικά σχέδια εγγράφονται συνήθως σε ρόμβους και τρίγωνα που οι τεχνίτες επέλεγον να τοποθετήσουν μέσα σε γεωμετρικά σχήματα. Με την πάροδο του χρόνου, στη διακόσμηση των πιάτων επικρατούν σχηματοποιημένα κοσμήματα με άνθη, θύσανοι από δέσμες φύλλων και στροβιλιζόμενα φυλλοειδή ιώδους καστανού χρώματος, ζωγραφισμένα με ελεύθερες πινελιές. Στο περιχέλιωμα των πιάτων της τελευταίας αυτής κατηγορίας απαντούν είτε δύο ομόκεντροι κύκλοι, ανάμεσα στους οποίους εμφανίζονται διακοπτόμενες συστάδες σταγόνων, είτε απλώς ελεύθερες πινελιές, που μοιάζουν με λεπτά επιμήκη φύλλα. Οι αλλαγές στα σχέδια των περιχελωμάτων έγιναν σταδιακά, καθώς οι διακοπτόμενες συστάδες σταγόνων, οι ομόκεντροι κύκλοι και τα επιμήκη φύλλα για κάποιο διάστημα συνυπάρχουν. Η διάμετρος της πλειονότητας των πιάτων της περιόδου αυτής, που είναι όλα βαθιά, σταδιακά μειώνεται.

Στην καστανή ομάδα αγγείων περιλαμβάνονται επίσης κούπες και πιθοειδή δύο κατηγοριών. Η πρώτη περιλαμβάνει πιθοειδή πεπιεσμένου ωοειδούς σχήματος και κούπες με σχεδόν κάθετα τοιχώματα. Τα αγγεία αυτά είναι ομοιόμορφα επιχρισμένα εσωτερικά και εξωτερικά με υπόλευκο μπατανά και διακοσμημένα εξωτερικά με φυλλοειδή σε χρώμα ιώδες καστανό και στικτά ανθέμια ωχροκάστανου ή ερυθροκάστανου χρώματος. Ανήκουν στην ίδια κατηγορία με τα πιάτα που φέρουν αντίστοιχη διακόσμηση με ιώδες καστανό χρώμα και στικτά ανθέμια. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει πιθοειδή ωοειδούς σχήματος ομοιόμορφα επιχρισμένα εσωτερικά και εξωτερικά από τα χείλη έως τη βάση περίπου του λαιμού και στο άνω μέρος των κάθετων λαβών. Το υπόλοιπο σώμα φέρει υπόλευκο επίχρισμα μόνο σε δύο μεγάλα μετάλλια στις κύριες όψεις των αγγείων. Σε αυτά τα μετάλλια αναπτύσσεται ζωγραφικός διάκοσμος σε ιώδες καστανό χρώμα με ελεύθερες πινελιές, που απεικονίζει κυρίως τοπία. Φυλλοειδή ιώδους καστανού χρώματος πλαισιώνουν τα μετάλλια με τις ζωγραφικές συνθέσεις τοποθετημένα απευθείας στον ερυθροκάστανο πηλό των αγγείων και κοσμούν συμπληρωματικά τα επιχρισμένα μέρη του λαιμού και των λαβών. Τα αγγεία της δεύτερης κατηγορίας έχουν εμφανή συγγένεια με τα πιάτα που φέρουν αντίστοιχη διακόσμηση με τοπία και οικοδομήματα.

2.4. Η αγγειοπλαστική παραγωγή το 19ο αιώνα

Στα εκατό χρόνια μεταξύ του 1800 και του 1900 η κεραμική παραγωγή του Τσανάκκαλε απομακρύνεται σταδιακά από τα αρχέτυπα των πρωιμότερων εργαστηρίων της Μικράς Ασίας και εγγολώνει στοιχεία των δυτικών καλλιτεχνικών ρευμάτων, όπως του μπαρόκ και του ροκοκό. Ήδη από τα μέσα του 18ου αιώνα ο πολυεθνικός χαρακτήρας της πόλης μοιάζει παγιωμένος και οι εμπορικοί ρυθμοί της σχετικά νεοϊδρυθείσας πολιτείας γίνονται πιο έντονοι.

Τα κεραμικά της τελευταίας αυτής παραγωγής αποτελούν κατεξοχήν «αναμνηστικά» είδη και διοχετεύονται κυρίως στα πληρώματα των πλοίων που αγκυροβολούν στο λιμάνι και σε περιηγητές που περνούν από την περιοχή. Περίπου το 1850, πρώτος ο Albert Smith κάνει λόγο για αγγείο περιεργού σχήματος· κακολογεί μία κανάτα σε σχήμα ελαφιού που αγόρασε για να τη δωρίσει σε κάποιο φίλο. Αναφέρει ότι είναι το ασχημότερο πράγμα που έχει δει στη ζωή του· δεν παραλείπει ωστόσο να σημειώσει ότι «τη μεγαλύτερη κίνηση είχαν οι ψηλές και μάλιστα όχι άκομπες κανάτες νερού, που ήταν διακοσμημένες με χρυσό φύλλο».⁴

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότεροι περιηγητές που επισκέφτηκαν την πόλη αυτή την εποχή κάνουν λόγο για μεγάλη παραγωγή, για «χονδροειδή» κεραμική και δείχνουν εντυπωσιασμένοι από την κακή ποιότητα των επίθετων στην εφυσία των χρωμάτων. Είναι επίσης η πρώτη φορά που γίνεται διαχωρισμός κλειστών και ανοιχτών σχημάτων αγγείων σε περιηγητικά κείμενα, καθώς και αναφορές στον καταμερισμό των εργασιών στα εργαστήρια. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι μέχρι το 1850 οι περιηγητές μιλούν για «χονδροειδή» μεν κεραμική, με κακοτεχνίες στο γραπτό διάκοσμο· ως προς τα σχήματα των

Κεραμική στην Οθωμανική Μ. Ασία (Νίκαια - Τσανάκκαλε)

αγγείων, πάντως, κάποιοι από αυτούς τα βρίσκουν αρκετά κομψά.

Μέσα από τις μαρτυρίες των περιηγητών βεβαιώνεται αυτή την εποχή η εφαρμογή ψυχρών χρωμάτων (χρυσού και άλλων) πάνω από την εφυάλωση. Εντούτοις, στα κείμνά τους παρατηρούνται φαινομενικές αντιφάσεις για την ποιότητα της τσανακκαλιώτικης κεραμικής. Ο John Sibthorp, ενώ κάνει λόγο για «κακές πορσελάνες», λίγο πιο κάτω τονίζει ότι «κάποια από τα αγγεία δεν έχουν και άσχημο σχήμα [...], όμως, αν και με δεξιοτεχνία ζωγραφισμένα, το χρώμα τους είναι άψητο». Ο G. Olivier εντυπωσιάζεται από το γεγονός ότι τα ζωγραφιστά στολίσια δεν ενσωματώνονται στην εφυάλωση των αγγείων και με τον καιρό ξεθωριάζουν σε αυτήν τη χονδροειδή κεραμική, που όμως είναι φτιαγμένη από καλής ποιότητας πηλό και εφυάλωση. Με δεδομένο ότι οι παραστάσεις από τις φίνες πορσελάνες των αντίστοιχων ευρωπαϊκών εργαστηρίων είναι οι κατεξοχήν οικείες στους περιηγητές, είναι πιθανό να έχουν ως μέτρο σύγκρισης αυτές, όταν μιλούν για τη «χονδροειδή κεραμική» του Τσανάκκαλε, επιλέγοντας αυτόν το χαρακτηρισμό για να αποδώσουν το χαρακτήρα καθημερινής χρήσης των αγγείων της πόλης.

Η λαίδη Dufferin το 1881 παρομοιάζει τη «φτηνή», όπως τη χαρακτηρίζει, παραγωγή του Τσανάκκαλε με εκείνη του Vallauri και επισημαίνει ότι το κόστος της είναι εξαιρετικά χαμηλό. Αν και δε δείχνει ενθουσιασμένη, θα αγοράσει ένα αγγείο, για να στολίσει την πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη.⁵ Το 1887, ο William Cochran επισημαίνει ειρωνικά ότι «η κεραμική του Τσανάκκαλε είναι πιο αξιοσημείωτη για την επιχρύσωσή της και το χρώμα, παρά για το γούστο». Παρ' όλ' αυτά, θα σημειώσει ότι σε κάποιες περιπτώσεις τα σχήματα είναι κομψά, αν όχι κλασικά. Συμπληρώνει ότι «τα ψηλόλιγνα κανάτια λέγεται ότι ανέκαθεν προσελκδούν αγοραστής».⁶

2.4.1. Είδη αγγείων και τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά

Κύρια χαρακτηριστικά της μέσης περιόδου της τσανακκαλιώτικης κεραμικής είναι η αύξηση της παραγωγής και ο εμπλουτισμός της με νέα σχήματα και τρόπους διακόσμησης. Το σώμα των περισσότερων αγγείων παραπέμπει αρχικά σε ανατολίτικα πρότυπα. Εντούτοις, σταδιακά εμφανίζονται φόρμες δυτικότερες. Άνοιγμα στα πρότυπα των εργαστηρίων της Δύσης προδίδει και η εφαρμογή ποικίλων επίθετων στην εφυάλωση χρωμάτων, που συντελείται πρώτη φορά αυτή την εποχή στο Τσανάκκαλε. Έτσι, όσον αφορά τη διακόσμηση των αγγείων, παράλληλα με την καστανή τεχνοτροπία της προηγούμενης φάσης, που συνεχίζεται στα πιάτα και στα πιθοειδή, την περίοδο αυτή εισάγεται στην τσανακκαλιώτικη αγγειοπλαστική η έγχρωμη αδιαφανής (ή ημιδιαφανής) εφυάλωση και η εφαρμογή «ψυχρών» χρωμάτων πάνω από αυτή. Όσον αφορά τα σχήματα των παραγόμενων κεραμικών, εκτός από πιάτα, κούπες και μικρά πιθοειδή, που εξακολουθούν να παράγονται, εμφανίζονται τα χαρακτηριστικά τσανακκαλιώτικα κανάτια, με το απίοσχημο σώμα και τον ψηλόλιγνο λαιμό, μαστραπάδες και «αμοφορίσκοι», «καπακλίδικες» γαβάθες (με πόδι ή χωρίς) και, προς το τέλος της περιόδου αυτής, μικρότερα επιτραπέζια αγγεία πιο εξεζητημένου σχήματος (λάμπες πετρελαίου σε σχήμα πλοίου, ζαχαριέρες, αλατιέρες).

Η εφαρμογή σχεδόν αδιαφανούς έγχρωμης εφυάλωσης και επίθετων σε αυτή χρωμάτων που συντελείται αυτή την εποχή στα τσανακκαλιώτικα εργαστήρια αποτελεί τομή στη μέχρι τότε τεχνοτροπική αντίληψη των συγκεκριμένων εργαστηρίων. Συμπίπτει με την τάση της οθωμανικής αισθητικής για «εξευρωπαϊσμό», την εγκατάσταση αρκετών Ευρωπαίων στην πόλη και τη σύσφιξη των εμπορικών σχέσεων της Αυτοκρατορίας με τα ευρωπαϊκά κράτη. Με άλλα λόγια, αποτελεί φυσική συνέπεια της πολιτισμικής και οικονομικής «σύγκλισης» Ευρώπης-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που χαρακτηρίζει τις αρχές του 19ου αιώνα. Έτσι, η κεραμική παραγωγή θα παρακολουθήσει αυτό το ρεύμα πολιτισμικού συγκρητισμού μέχρι και τις αρχές του 20ού αιώνα.

Τα πιάτα που εξακολουθούν να παράγονται είναι με ιώδη καστανή διακόσμηση και στροβιλιζόμενα σχέδια ή θυσάνους. Μία άλλη κατηγορία πιάτων, που εμφανίζεται στις αρχές του 19ου αιώνα, απαρτίζεται από αγγεία που φέρουν έγχρωμη εφυάλωση επιζωγραφισμένη με άψητα χρώματα. Η κατηγορία αυτή συμφωνεί με τις τεχνοτροπικές εξελίξεις κατά την περίοδο 1800-1850, οπότε και τα υπόλοιπα είδη αγγείων κοσμούνται με παρόμοιο τρόπο.

Τα κανάτια που αρχίζουν να παράγονται αυτή την περίοδο έχουν σχήμα κομψό, σχεδόν «κλασικό ανατολίτικο», που παραπέμπει σε αντίστοιχα αγγεία από γυαλί και στα αγγεία του Ιζνίκ. Φέρουν πάντοτε έγχρωμη αδιαφανή ή ημιδιαφανή

Κεραμική στην Οθωμανική Μ. Ασία (Νίκαια - Τσανάκκαλε)

εφυάλωση, κυρίως μαύρη ή σκούρα καφέ, πράσινη και λευκή, με επίθετο σε αυτή ζωγραφικό διάκοσμο. Μεγάλες συνθέσεις από χρυσαλοιφές και άλλα «ψυχρά» χρώματα, κυρίως κόκκινο, κίτρινο και μαύρο, καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος του σώματος των αγγείων. Με τον ίδιο τρόπο διακοσμούνται τριφυλλόσχημες κανάτες, μαστραπάδες, κανάτες με δύο λαβές («αμφορίσκοι») και φιαλόσχημα κανάτια, κούπες και «καπακλίδικες» γαβάθες με πόδι ή χωρίς και δαντελωτή ταινία στο στόμιο.

Όσο ωριμάζει η φάση αυτή, προς το 1850, εμφανίζονται και άλλα σχήματα αγγείων: καράβια, αγγεία με σχήμα ζώων ή ανθρώπων, ζαχαριέρες από δίδυμα αγγεία τοποθετημένα σε ενιαία καφασωτή βάση, μαγκάλια. Όλα αυτά δεν είναι μόνο διακοσμητικά σκεύη· πρόκειται απλώς για εξεζητημένα ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση αγγεία καθημερινής χρήσης.

2.5. Μετά το 1850

Περί τα μέσα του 19ου αιώνα, η τοπική αγορά φαίνεται ήδη κατακλυσμένη από τα εξεζητημένα μικρού μεγέθους αγγεία: ζαχαριέρες, ταμπακέρες, διάφορα αγγεία με πόμα στολισμένο με ομοιώματα ζώων ή ανθρώπων, λάμπες πετρελαίου σε σχήμα πλοίων και πλήθος άλλων επιτραπέζιων και διακοσμητικών κεραμικών. Την εποχή αυτή και μέχρι την αυγή του 20ού αιώνα, η αγγειοπλαστική δραστηριότητα στο Τσανάκκαλε φαίνεται να αποκτά χαρακτήρα περισσότερο μαζικής «βιοτεχνικής» παραγωγής, αν και τόσο η αγοραστική αξία των αγγείων όσο και η ζήτησή τους εμφανίζει σημαντική μείωση σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικός είναι ο πλαστικός διάκοσμος με επίθετα λουλούδια και ζώα. Η εισαγωγή του στη διακόσμηση είχε ξεκινήσει με μέτρο από τις αρχές του 19ου αιώνα, πλέον όμως παγιώνεται ως κατεξοχήν διακοσμητικό στοιχείο. Εκτός από τα χρώματα που τοποθετούνται πάνω από τη σκουρόχρωμη εφυάλωση, προς τα τέλη του αιώνα, συχνή είναι και η διακόσμηση με διάσπαρτες κηλίδες καστανού και πράσινου χρώματος μαζί με την εφυάλωση, σε αγγεία επιχρισμένα με υπόλευκο μπατανά. Το αισθητικό αποτέλεσμα είναι πολύ διαφορετικό από αυτό που συνηθιζόταν μέχρι τότε και από πολλούς χαρακτηρίζεται «παρακμαικό».

Από τεχνοτροπική άποψη, τα αγγεία διακρίνονται από *horror vacui* και χαρακτηριστικά που αντλούνται από δυτικά πρότυπα, όχι μόνο σε ό,τι αφορά τα «ψυχρά» επίθετα στην εφυάλωση χρώματα, αλλά και ως προς τα ποικίλα επίθετα κοσμήματα και τα σχήματα. Η τσανακκαλιώτικη κεραμική αυτής της εποχής πλησιάζει όσο ποτέ τα δυτικά πρότυπα, τα οποία αφομοιωμένα πλέον παγιώνονται ως βασικά στοιχεία της παραγωγής, που παρουσιάζεται αρκετά απομακρυσμένη από τις ανατολίτικες ρίζες της. Είναι χαρακτηριστική η εκπληκτική ομοιότητα ορισμένων διακοσμητικών θεμάτων με τα γαλλικά εργαστήρια του Vallauri και του Biot. Αυτά προμήθευαν το λιμάνι της Μασσαλίας, που αποτελούσε μεγάλο εμπορικό σταθμό της Μεσογείου, με τον οποίο οι Τσανακκαλιώτες είχαν βεβαιωμένες οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές.

Η πληθωρική διακόσμηση, σε συνδυασμό με το «ευτελές» του καστανέρυθρου πηλού, σε σύγκριση με την πορσελάνη ή τον πηλό των αγγείων του Ιζνίκ, έχει αποτέλεσμα τα τσανακκαλιώτικα αγγεία αυτής της παραγωγής να δίνουν την εντύπωση του ημιτελούς, κάτι το οποίο χαρακτηρίζει άλλωστε κατεξοχήν το ρεύμα του ροκοκό, που έχει ήδη παγιωθεί στις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Ήδη από την αυγή του 19ου αιώνα, η τεχνοτροπία αυτή θα χαρακτηρίζει ολοένα περισσότερο την αγγειοπλαστική παραγωγή. Οι χρυσαλοιφές και τα λοιπά επίθετα χρώματα, τα ανάγλυφα κοσμήματα και τα περίεργα σχήματα αγγείων, που δελιά εμφανίστηκαν, καθιερώνονται πλέον ως κατεξοχήν διακοσμητικά στοιχεία στην ύστερη αγγειοπλαστική της πόλης. Αυτή η «τουρκοπαρόκ» παραγωγή είναι μάλιστα εκείνη που θα εδραιωθεί στις συνειδήσεις όλων ως κατεξοχήν τσανακκαλιώτικη «παρακμαική» αγγειοπλαστική.

Το νέο κεφάλαιο που ανοίγει στη διακόσμηση των αγγείων είναι η σταδιακή αντικατάσταση της τεχνοτροπίας των ομοιόμορφα επιχρισμένων εσωτερικά και με άχρωμη εφυάλωση καλυμμένων αγγείων από την κηλιδωτή διακόσμηση. Η παραγωγή των λευκών πιάτων με τα σχηματοποιημένα φυτικά σχέδια ιώδους καστανού χρώματος σταδιακά σβήνει όσο πλησιάζουμε στα τέλη του 19ου αιώνα. Αρχικά διατηρούνται η άχρωμη εφυάλωση, τα φυτικά κοσμήματα για τη διακόσμηση του πυθμένα, καθώς και οι ομόκεντροι κύκλοι στο περιχειλίσμα, το οποίο όμως αρχίζει να στενεύει. Τα αγγεία δεν είναι εντούτοις ομοιόμορφα επιχρισμένα, αλλά απλώς φέρουν κηλίδες λευκού επιχρίσματος σε περιστροφική κίνηση. Από τις αρχές του 19ου αιώνα, και αυτή η κατηγορία σταδιακά θα αντικατασταθεί από πανομοιότυπα αγγεία, από τον πυθμένα των οποίων όμως απουσιάζουν τα φυτικά κοσμήματα. Η εφυάλωση που επιλέγεται σε αυτήν τη φάση είναι κίτρινου ή πράσινου χρώματος. Η ίδια διακόσμηση εφαρμόζεται σε όλα τα είδη των παραγόμενων αγγείων.

Κεραμική στην Οθωμανική Μ. Ασία (Νίκαια - Τσανάκκαλε)

Πλησιάζοντας στις αρχές του 20ού αιώνα, οι επικείμενες πολεμικές συρράξεις απειλούν την εμπορική διακίνηση. Η παραγωγή των πολύ εξεζητημένων αγγείων σταδιακά εγκαταλείπεται, καθώς μειώνεται η τουριστική κίνηση στην περιοχή και συνεπώς και η ζήτηση αυτών των κατεξοχήν αναμνηστικών αντικειμένων. Στα επόμενα χρόνια, η μικρή πολιτεία θα αποτελέσει προμαχώνα των οθωμανικών δυνάμεων στην περιοχή. Έπειτα από πολλούς αιώνες τα τείχη της θα επισκευαστούν και θα εξοπλιστούν με σειρές πυροβόλων ήδη από το 1864. Ο Βόσπορος ναρκοθετείται και τα εμπορικά πλοία που άλλοτε άραζαν στο λιμάνι του Τσανάκκαλε έδωσαν τη θέση τους σε υποβρύχια και πολεμικές αρμάδες. Οι σφαγές των Αρμενίων και ο οριστικός ξεριζωμός των Ελλήνων αργότερα θα σημάνουν την αρχή του τέλους στο σύντομο κοσμοπολιτικό βίο της πολιτείας.

1. Chishull, E., *Travels in Turkey and back to England* (London 1747), σελ. 32.
2. Chishull, E., *Travels in Turkey and back to England* (London 1747), σελ. 32.
3. Pococke, R., *A Description of the East and some Other Countries* II:II (London 1745), σελ. 102-104.
4. Smith, A., *A Month at Constantinople* (London 1850), σελ. 39-42.
5. Dufferin and Ava, Harriot Georgina Blackwood, marchioness of, *My Russian and Turkish Journals / by the Marchioness of Dufferin and Ava* (London 1916), σελ. 125.
6. Cochran, W., *Pen and Pencil in Asia Minor or Notes from the Levant* (London 1887), σελ. 273.

Βιβλιογραφία :

	Κοντογιάννης Π. , <i>Γεωγραφία της Μικράς Ασίας. Φυσική σύσταση της χώρας, πολιτική γεωγραφία, φυσικός πλούτος</i> , Αθήνα 1921
	Walpole R. M. A. , <i>Travels in various countries of the East; Being a continuation of memoirs relating to European and Asiatic Turkey</i> , London 1820
	Chandler R. , <i>Travel in Asia Minor: or an account of tour made at the expense of the society of dilettante</i> , Dublin 1775
	Cook J.M. , <i>The Troad. An Archaeological and Topographical Study</i> , Oxford 1973
	Dallaway J. , <i>Constantinople ancient and Modern with excursion to the shores and islands of the Archipelago and to the Troad</i> , London 1797
	Raby J., Atasoy N. , <i>Iznik: The Pottery of Ottoman Turkey</i> , Alexandria Press, London 1989
	Γαρίδης Μ. , <i>Διακοσμητική Ζωγραφική. Βαλκάνια-Μικρασία, 18ος-19ος αιώνας</i> , Αθήνα 1996
	Lane A. , <i>Later Islamic Pottery</i> , London 1971
	Κορρέ-Ζωγράφου Κ. , <i>Τα Κεραμικά του Τσανάκ Καλέ 1670-1922</i> , Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2000

Κεραμική στην Οθωμανική Μ. Ασία (Νίκαια - Τσανάκκαλε)

	Κυριαζόπουλος Βασίλειος , "Η συμβολή των Ελλήνων και Αρμενίων στη μικρασιατική αγγειοπλαστική", <i>Μικρασιατικά Χρονικά</i> , 17, 170-201
	Altun A. , <i>Çanakkale Seramikleri / Çanakkale Ceramics</i> , Istanbul 1996, The Vehbi Koç Foundation
	Öney G. , <i>Türk devri Çanakkale seramikleri / Turkish period Çanakkale ceramics</i> , Ankara 1971
	Ubicini Jean Henri Abdolonyme , <i>La Turquie actuelle</i> , Paris 1855
	Smith Albert , <i>A Month at Constantinople</i> , London 1850
	Cochran William , <i>Pen and Pencil in Asia Minor or Notes from the Levant</i> , London 1887
	Chishull Edmunt , <i>Travels in Turkey and back to England</i> , London 1747